

УДК 811.161.2' 373.45: 821.161.2-3

Розширення семантики іншомовізмів в українській постмодерністській прозі

Гудима Н. В.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

У статті проаналізовано лексико-семантичне освоєння запозичених лексем (розширення семантики) в мові української постмодерністської прози та проілюстровано цей процес на прикладах запозичених слів, виявлених у прозових творах українських постмодерністів.

Ключові слова: *семантика, мова-джерело, мова-реципієнт, іншомовізм, запозичення, розширення, функціонування, постмодерністська проза.*

Актуальність дослідження. Проблема доцільності запозичення та використання іншомовної лексики завжди посідала і посідає важливе місце у лінгвістичних дослідженнях. У зарубіжному та українському мовознавстві останніх років це питання віддзеркалено в роботах Б.М. Ажнюка, В.М. Арістової, Л.М. Архипенко, Н.І. Ашиток, О.Е. Біржакової, Я.А. Голдованського, С.П. Гриценко, Л.П. Єфремова, І.М. Кочан, М.П. Кочергана, Л.П. Крисіна, О.А. Лисенко, О.М. Мороховського, О.Г. Муромцевої, О.Д. Пономаріва, С.В. Семчинського, Г.А. Сергєєвої, В.П. Сімонок, О.В. Степанюк, О.А. Стишова та ін., у яких були створені передумови для розуміння процесу адаптації іншомовних слів на семантичному рівні за законами мови-реципієнта. Проте масштаби названої проблеми настільки широкі, що виникає потреба ґрунтовнішого дослідження. Адже вивчення семантичної адаптації іншомовних слів має величезне як теоретичне, так і практичне значення.

На сучасному етапі розвитку української мови інноваційним процесам відведено значну роль у розвитку й формуванні лексико-семантичної системи мови, які характеризуються активним збагаченням структурного плану мови смисловими відтінками (пов'язане з політичними змінами в суспільстві) та посиленням тенденції до семантичних змін у мові, які вимагають уточнення й диференціації їх значень. Отже, потрібно використовувати семантичний критерій, тобто зважати на семантику того самого слова в українській та іноземній мовах.

Метою нашої статті є аналіз лексико-семантичного освоєння запозичених лексем (розширення значення) в мові української постмодерністської прози. Мета роботи зумовлює вирішення таких завдань: 1) виявити запозичені слова в українській постмодерністській прозі; 2) лексикографічно опрацювати ілюстративний матеріал (запозичені лексеми з розширеною семантикою, які функціонують у текстах Л. Дереша, С. Жадана та І. Карпи).

Із розширенням уживання іншомовних слів – позначень „чужої” реалії або поняття – настає період, коли слово використовується для позначення явищ, предметів або понять, уже пристосованих до української дійсності, що стали відомими або спільними для іноземців та для українців. Цей період запозичення слова українською мовою характеризується розширенням семантичного наповнення слова не тільки тому, що при збереженні першого „екзотичного” значення в слові з’являється значення, що співвідноситься з українською дійсністю, іноді досить відмінне від значення свого іноземного прототипа. Саме в цей період посилюється семантичний вплив мови-джерела на слова-еквіваленти в українській мові при послабленні впливу на оформленість слова. Це явище закономірне та пояснюється тим, що іншомовне слово отримує різну інтерпретацію або пояснювального (словники), або контекстуального (українські тексти) характеру.

На підтвердження цього постулату детальніше зупинимося на цікавих прикладах. Поряд із відомими значеннями, що засвідчені найбільш авторитетними українськими лексиконами (НСІС [14]; СІС¹, 2000 [15]; СІС², 2000 [16]; ССІС, 2007 [17]; ТСІС, 2006 [18]), у низці іншомовізмів (під терміном розуміємо слова іншомовного походження) з’явилася й активізувалася інноваційна семантика. Так, у слові *коктейль*, крім відомого значення – „напій, що становить суміш коньяку, лікеру та вин, іноді з цукром, прянощами тощо”, – в аналізований період з’явилося нове, більш загальне – „будь-яка суміш чого-небудь”. Напр.: *Я би ні за що не пила коктейль з таким дизайном пляшки* [13: І. Карпа, с. 79]; *Один коктейль називається „Малятко” і допомагає бути енергійним цілу ніч* [6: Л. Дереш, с. 79].

Запозичення *канале* на основі широкозної семантики – „невеликий диван із піднятим уголів’ям” набуло більш загального інноваційного значення – „невеликий бутерброд із декількома продуктами, покладеними поверх хліба та невелике тістечко з начинкою із декількох шарів” [2, с. 280]. Напр.: *Вечір 17 лютого хотілося провести в тісному колі членів Клубу галогенів, тягнути шампусик і жувати канале зі шпротами, а прокинутися серед конфетті та пістрявих серпантинів* [2: Л. Дереш, с. 163].

Іншомовне слово *грант* здавна відоме в українській мові як екзотизм, що позначає спадковий титул аристократа в Іспанії, а також особу, яка має цей титул. Сьогодні ця лексична одиниця має нове переносне значення – „той, хто відомий, видатний, досяг значних результатів, успіхів у певній галузі чи справі, у виробництві чого-небудь” [4, с. 307]. Напр.: *Газета їхня працювала від якогось фонду демократичного розвитку, редактор – підар-проніра – вибив із америкосів солідний грант і вони запустили в світ свою незалежну газету* [9: С. Жадан, с. 6].

У сучасній українській прозі слово *абордаж* широко вживається також з інноваційною семантикою – „захоплення людської свідомості”. Напр.: *Пряма першою пішла на абордаж людського сприйняття. Пряма розбиває хаос першопростору на співплощини, на „тут” і „там”* [2: Л. Дереш, с. 80]. У сучасних лексикографічних працях подано лише пряме значення цього слова: „старовинний спосіб морського бою – зчеплення суден для рукопашного бою” [2, с. 8].

Лексична одиниця *акомпанемент* раніше мала єдине значення – „музичний супровід співу, декламації або гри на інструменті”. У сучасних прозових текстах воно поступово набуло інноваційної семантики „події, явища, що створюють тло для чого-н” [2, с. 27]. Напр.: *За кілька секунд під акомпанемент шарудінь та порохувань на кухню вповз морж* [2: Л. Дереш, с. 179].

Останнім часом слово *баласт* набуває іншої, переносної семантики, виступаючи у значенні „те, що є зайвим, непотрібним, обтяжливим для кого-н. або чого-н.” [2, с.

79]. Напр.: *Я морюся – моє перманентне відчуття бездомності ускладнюється наявністю баласту* [13: І. Карпа, с. 24].

Не фіксоване в лексиконах радянської доби новозапозичене слово *стриптиз* – „музично-танцювальна (естрадна) вистава, в якій артист поступово роздягається на сцені, демонструючи оголене тіло або його частини” – останніми роками набуло також нового значення – „саморозвінчання, самобичування, виставлення напоказ яких-небудь душевних і моральних рис, властивостей; розкриття свого ества, суті; хизування своєю ідеологією, поглядами” [5, с. 648], „про щось надзвичайно відверте, що порушує правила пристойності” [4, с. 864]. Напр.: *Цирковий стриптиз, – переможно видав Славик* [8: С. Жадан, с. 416].

До таких, що функціонують у слові *аутсайдер* і зафіксованих лексикографічними зібраннями трьох значень у мові сучасної прози, засвідчено появу ще двох нових. Одне з них – „той, хто посідає останнє місце, відстає від інших” [4, с. 136]: *Я міг би розповісти про них багато цікавого, тим більше, це чи не єдина соціальна група, яка не викликає в мене огиди, ну, але як би я виглядав – співаючи гімни і виголошуючи промови на честь усіх аутсайдерів об'єднаної Європи* [7: С. Жадан, с. 15]; *Я потім колись дякуватиму небесам за те, що мені довелося спілкуватися з такою кількістю потвор і невдах, я впевнений, що ніхто інший не спілкувався зі стількома аутсайдерами, які, коли добре подумати, і складають сіль нашого, пошматованого дотаціями й дефолтом суспільства* [7: С. Жадан, с. 67].

Крім відомих широкому загалові й зафіксованих в українських лексиконах власне термінологічних значень, у мові української постмодерністської прози функціонують слова з інноваційною семантикою. Напр., лексичну одиницю *тайм-аут* – „перерва у спортивній грі на вимогу команди, передбачена правилами гри” [2, с. 584] – широко вживають у прозі сучасних письменників у значенні „перерва, відпустка, тимчасове припинення діяльності; перепочинок”, напр.: *Щоби вберегти себе від усе можливих нервових здвигів, Терезка взяла тайм-аут* [11: С. Жадан, с. 90].

Слово *спонсор* подано у лексикографічних джерелах у двох значеннях: „організація, що фінансує який-небудь захід” та „фірма, що замовляє теле- чи радіопрограму з рекламною метою” [2, с. 574]. У сучасних українських прозових текстах задеклароване слово має й таку інноваційну семантику, як „особа, що безоплатно фінансує благодійний чи гуманітарний захід”, напр.: *Ідеальне радіо навряд чи довго протягне в густому, набитому комерційним попсом ефірі мегаполісів, все одно не вдасться домовитись зі спонсорами, ці фашисти задавлять його форматом...* [11: С. Жадан, с. 375]; *...радіостанція визначається з власним форматом, підключає спонсорів...* [11: С. Жадан, с. 378].

Так, значення загальноновживаного слова *бестселер*, згідно з відомими українськими лексикографічними джерелами, збігається зі значенням його прототипу в англійській мові („фільм, пісня, платівка та ін., визнані найпопулярнішими в певний період часу” [1, с. 323]). Проте у зафіксованих контекстах ця лексема набуває нового забарвлення, позначаючи загальнодоступний, невисокого інтелектуального рівня продукт інформації, зокрема книжку: *Як каже Нона, років через двадцять знайдеться який-небудь Роберт Картон, що напише світовий бестселер „Чи є життя поза Інтернетом?”* [13: І. Карпа, с. 146].

Слово *багет* вживалося в одному значенні „різьблена дерев'яна планка для виготовлення рам до картин і карнизів” [2, с. 76]. Із часом це слово в українській мові модифікувалося, розширило семантику (видовжений виріб із тіста, що використовують

до бутербродів; за аналогією до батона). Порівн.: *Про все це Вірста розповідав нам під час типових паризьких сніданків – гарячого ще багету з камамбером та кави з молоком* [5: Л. Дереш, с. 123]; *Французи, окрім сили-силенної кафешок, ресторанчиків і просто забігайлівок, де подають гігантські порції багету з паштетом, залишили в столиці країни, В'єнтяні, ще й богемно-сонну атмосферу* [12: І. Карпа, с. 234].

Іншомовізм *бокс* багатозначне („1) герметична або ізольована камера для роботи з мікроорганізмами, радіоактивними речовинами тощо; 2) обгороджена частина приміщення в лікувальних закладах для ізоляції інфекційних хворих; 3) відокремлене місце для автомобілів у колективному гаражі; 4) металева коробка, через яку телефонний кабель входить у кабельну скриньку” [2, с. 99]). З виникненням нових технологій задеклароване слово зазнало інших модифікацій („коробка для носіння компакт-дисків”): *...ходила в літунському шкіряному шоломі і носила з собою бокс із компактми, на яких був зібраний золотий запас радянської музики...* [10: С. Жадан, с. 744].

До таких, що функціонують у слові *макіяж* і зафіксованих лексикографічними джерелами двох значень („комплекс косметичних процедур, пов’язаних із прикрашуванням обличчя помадою, пудрою, лосьйоном тощо; уміння підкреслювати зовнішню красу людини за допомогою косметики” [2, с. 361]), у мові української постмодерністської прози засвідчено появу ще одного значення-інновації – „те, що є засобом маскування яких-небудь фактів, подій”: *Хе-хе, – я подумки потирав руки, розкусивши її макіяж, – знаємо ваші штучки!* [3: Л. Дереш, с. 139].

У прозі українських постмодерністів слово *бутафорія* широко вживано також з інноваційною семантикою – „що-небудь привабливе зовні, але показне, фальшиве”, напр.: *Хоч би як ви маскувались і грузили населення, все одно потім говоритимуть – ось вони, ці продюсери й телемагнати, які перетворили нашу, не таку вже й погану цивілізацію на купу ідеологічного гівна та маскультової бутафорії* [7: С. Жадан, с. 157]. У сучасних словниках подано таке значення задекларованого іншомовізма, як „предмети сценічної обстановки (меблі, посуд, зброя), що мають декоративне значення; несправжні предмети, що служать тільки для показу або реклами на вітринах магазинів” [2, с. 108].

Слово *гейзер* вживається в українській постмодерністській прозі в переносному інноваційно-семантичному значенні („те, що діє як джерело вулканічного походження”). Порівн.: *Я був гейзером натхнення й оптимізму* [3: Л. Дереш, с. 194].

Іншомовне слово *манекен* здавна відоме в українській мові як „фігура з дерева або пап’є-маше у формі людського тулуба для примірювання та показу одягу; дерев’яна лялька з рухливими руками й ногами, що використовується художниками для замальовок людських поз” [2, с. 365]. Сьогодні ця лексична одиниця має нове значення – „в’яла, малорухлива людина”. Задекларована лексема розширила своє семантичне значення у мові-реципієнті, напр.: *Стиль. Чувак-манекен, що стовбичив у вітрині „ARMANI”, виглядав, як сільський парубок зі школи для відстаючих* [12: І. Карпа, с. 238].

Слово *резонанс* подано в лексикографічних джерелах у двох значеннях: „збільшення коливань одного тіла за допомогою коливань іншого з тією самою частотою” та „здатність деяких предметів і приміщень посилювати силу і тривалість звуку” [2, с. 523]. У сучасних українських прозових текстах назване слово має й таку інноваційну семантику, як „відгук, відгомін”, напр.: *А те, що клуб, за чутками, кришує губернатор, теж особливого резонансу не викликало...* [8: С. Жадан, с. 405].

За допомогою різних частин складних слів можна змінити семантику основного слова. Так, слово *арт-директор* має значення „керівника артистичного шоу, концерту” (від *арт-* [англ. art – букв. артистичний] – перша частина складних слів, яка відповідає значенню слова артистичний) [1, с. 76]. Напр.: *Гога обіцяв познайомити компаньйона з майбутнім арт-директором* [8: С. Жадан, с. 411]. За допомогою першої складової частини *арт-* зазнає семантичних змін й задеклароване слово *арт-рок*. Лексикографічні джерела не фіксують значення цього слова. На українському ґрунті ця лексема модифікується в значення „стиль популярної музики артистичного виконання, що характеризується чітким ритмом, застосуванням електромузичних та ударних інструментів”: *До правдиво психоделічних творів хвилі 60-х я б відніс окремі твори представників арт-року і прогресив-року* [4: Л. Дереш, с. 81]; *До правдиво психоделічних творів хвилі 60-х я б відніс окремі твори представників арт-року і прогресив-року* [4: Л. Дереш, с. 81].

Слово *біфштекс* позначає „смажений шматок яловичого філе із середньої частини туші” [2, с. 96]. Проте у контексті *...за кожен трек заплачено таку ціну, що жоден динамік не зможе перекричати це багатоголосся, не зможе перехрипіти мою золоту колекцію, мою фонотеку, біфштекс мого джазу...* [11: С. Жадан, с. 366] задеклароване слово розширило свою семантику. З’являється переносне значення, зафіксоване у постмодерністських текстах („суміш різних музичних тем”).

Висновки. Отже, результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що в процесі лексико-семантичної адаптації у сучасній українській мові в семантичній структурі низки іншомовних лексем відбулися певні зміни, пов’язані з розширенням їхнього значення внаслідок генералізації позначуваних ними понять. Семантична адаптація запозичених слів є водночас складним і довготривалим процесом, суть якого полягає в становленні лексичного значення іншомовних слів у новому мовному середовищі. Перспективним вважаємо вивчення семантики запозичених лексем, які звузили своє значення в українській постмодерністській прозі.

Список літератури

1. Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / склав М.І. Балла. – К. : Освіта, 1996. (АУС)
2. Дереш Л. Архе: Монолог, який усе ще триває : [роман] / Любко Дереш. – Харків : Фоліо, 2007. – 319 с.
3. Дереш Л. Намір : [роман] / Любко Дереш. – К. : ПП Дуліби, 2006. – 296 с.
4. Дереш Л. Психоактивна музика: коли? як? чому? / Любко Дереш // Трициліндровий двигун любові. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 77–105.
5. Дереш Л. Серп і Молот у Парижі / Любко Дереш // Трициліндровий двигун любові. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 121–125.
6. Дереш Л. Тернопіль інкогніта / Любко Дереш // Трициліндровий двигун любові. – Х. : Фоліо, 2008. – С. 106–120.
7. Жадан С. Біг Мак² / Сергій Жадан. – К. : Критика, 2006. – 231 с.
8. Жадан С. Гімн демократичної молоді / Сергій Жадан // Капітал. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 401–532.
9. Жадан С. Депеш Мод / Сергій Жадан. – Х. : Фоліо, 2006. – 229 с.
10. Жадан С. УРСР (2004) / С. Жадан // Капітал. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 734–751.

11. Жадан С. ANARCHY IN THE UKR / Сергій Жадан // Капітал. – Х. : Фоліо, 2007. – С. 231–401.
12. Карпа І. Кокореч та інші містичні їдла / Ірена Карпа // Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно. – Х. : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – С. 201–268.
13. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно / Ірена Карпа // Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно. – Х. : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – С. 3–199.
14. Новий словник іншомовних слів : близько 40 000 сл. і словосполучень / Л.І. Шевченко, О.І. Ніка, О.І. Хом'як, А.А. Дем'янюк. – К. : АРІЙ, 2008. (НСІС)
15. Словник іншомовних слів / уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. (СІС¹, 2000)
16. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. (СІС², 2000)
17. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. Л.І. Нечволод. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. (ССІС, 2007)
18. Толковый словарь иноязычных слов : свыше 25000 слов и словосочетаний / уклали О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006. (ТСІС, 2006)

Гудима Н. В. Расширение семантики заимствований в украинской постмодернистской прозе // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.91-96.

В статье проанализировано лексико-семантическое освоение заимствованных лексем (расширение семантики) в языке украинской постмодернистской прозы и проиллюстрирован этот процесс на примерах заимствованных слов, обнаруженных в прозаических произведениях украинских постмодернистов.

Ключевые слова: *семантика, язык-источник, язык-реципиент, заимствование, стойкость, функционирование, постмодернистская проза.*

Hudyma N. The extension of semantics of borrowed words in Ukrainian postmodern prose // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 91-96.

The article analyses the lexico-semantic adaptation of borrowed lexems (extension of semantics) in the language of Ukrainian postmodern prose. The author illustrates this process using the examples of borrowed word from the prose of Ukrainian postmodern writers.

Key words: *semantics, source language, recipient language, borrowed word, extension, functioning, postmodern prose.*

Поступила до редакції 25.03.2012 р.